

37.013.73(09)

*Г.Д. Антонюк, канд. філос. наук
(Національний університет “Львівська політехніка”)*

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕТИЧНИХ ВЧЕНЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ XVII – XVIII СТ.

На прикладі освітньої практики Києво-Могилянської академії в статті проаналізовано вчення та уявлення про людину, які викладалися у курсах етики; серед етичних поглядів вітчизняних мислителів виокремлені вчення, що розвивалися на раціональних засадах, а саме: про свободу волі, про вище благо, мету життя і щастя; підкреслено, що у зазначений період відбувається переоцінка моральних цінностей: реальне земне життя людини набуває більшого значення у порівнянні з трансцендентним. Викладені вчення були відповіддю на суспільні запити епохи, що висувала нові вимоги щодо формування активної, дієвої, цілеспрямованої особистості, громадянина буржуазного суспільства, що зароджувалося.

Ключові слова: вітчизняний освітній простір, Києво-Могилянська академія, курси етики, вчення про людину, свобода волі, вище благо, щастя, раціоналізм.

Актуальність теми дослідження впливає із практики сучасних процесів інтеграції нашої держави в систему світових економічних, політичних і культурних зв'язків, що об'єктивно визначає якісно новий зміст і мету освітнього процесу. Відповідний стан системи освіти виступає одним з гарантів перспективи входження України у світове співтовариство цивілізованих держав, умовою інтеграції вітчизняної і світової культури. Важливим етапом у розвитку теоретичного наукового знання у вітчизняному освітньому просторі є період кінця XVII – початку XVIII ст. Окреслений період характеризується подальшим зростанням і зміцненням національних держав Європи, розвитком промисловості, значними економічними зрушеннями та соціальними конфліктами – рисами, що були притаманні для епохи Просвітництва. Українська освітньо-педагогічна думка як складова загальної культури у XVII – початку XVIII ст. розвивалась через діалог різноманітних підходів у розв'язанні основних питань людського буття. Її розвиток здійснювався на основі здобутків власної педагогічної культури попередніх епох із взаємодією з тогочасною європейською науково-освітньою думкою.

Завданням дослідження є: на прикладі курсів етики, які викладалися у Києво-Могилянській академії, прослідкувати розвиток вчень та уявлень про людину окресленої епохи; виокремити раціональні засади етичних поглядів, зокрема у вченні про свободу волі, про благо, мету життя і щастя; на основі цих вчень показати намагання вітчизняних мислителів поєднати на основі гармонії вольове та раціональне начало в людині, її прагнення на основі розуму зробити життя змістовним і можливим для досягнення блага і щастя.

Українська людина окресленої епохи – це тип тип сильної, гордої, дещо свавільної особистості, яка домінувала у XVII ст., а у XVIII ст. відзначався ще не згаслим, але вже прихованим вільнолюбним духом і державницькими прагненнями. У центрі її світогляду є наука, головною рушійною силою – розум, опертий на природний, моральний, громадянський і Божий закон, знання якого здобувалось у процесі освіти [11, 102]. Ця людина – активна, діяльна, але її діяльність в окреслену епоху не могла бути зреалізованою на повну міру у сфері нестійких суспільних відносин, у сфері зруйнованого права, тому вона активно проявляла себе у сфері духовній.

Період другої половини XVII – початку XVIII ст. - це період кризи феодалізму і зародження капіталістичних відносин. Розвиток нових форм виробництва, власності, формування нового класу буржуазії і нової моралі наклали відбиток на зміст духовного життя та культури. У галузі науки прослідковується чітко виражений інтерес до дослідного знання, природознавства, відхід від схоластичних авторитетів і сумнів у вірогідності догм Святого письма (курси натурфілософії). У галузі ідеології – утвердження ідей гуманізму і раннього Просвітництва. Ці процеси знайшли своє відображення у **вченнях про людину**, які найбільш повно були представлені в **етиці**. Суспільство висунуло потребу такої етичної науки, яка б мала спрямованість на реальне земне життя, на політичні чесноти, **на розум і вільну волю людини**. Питання етики (теоретичної та практичної) посідають значне місце в освітній практиці вітчизняних вчених XVII – XVIII ст., зокрема у спеціальних розділах філософського курсу, який викладався у Києво-Могилянській академії та інших навчальних закладах України – курсах етики [3, 5 - 46]. Введення до філософського курсу розділів етики було зумовлене практичною необхідністю, прагненням у нових історичних умовах переосмислити систему людських відносин.

Велика робота по вивченню і дослідженню вітчизняних етичних пам'яток була проведена вченими-мовознавцями, істориками, філософами, культурологами – Києва та Львова у 70-90 рр. Результатом їхньої праці стало видання і доступ для широкого загалу перекладених із латинської мови рукописних курсів етики Феофана Прокоповича (збереглася частина першої книги, входить до другого тому трьохтомника Філософських творів: «Етика або наука про звичай» [9, 503-514]), а також курсів Стефана Калиновського, Сильвестра Кулябки, Михайла Козачинського, Георгія Кониського, перекладених із латинської мови доктором філософії, професором ЛНУ ім. І.Франка Марією Кашубою [8]. Збережені і перекладені з латинської мови пам'ятки історії вітчизняної науки (І.Гізель, Ф.Прокопович, Г.Кониський та ін.) свідчать, що виклад етики після логіки, натурфілософії і метафізики вважався закономірним. Перш ніж вказати людині шляхи до пізнання свого призначення, щастя, необхідно було пізнати загальні закони самого процесу мислення, природи, суспільства. Пізнання законів природи і людського мислення розцінювалось як підготовка до етики.

У нових історичних умовах перед наукою, зокрема перед окремими її галузями, що вивчали людину (фізика, психологія, метафізика, етика) постало завдання дати нове трактування місця людини у світі, пояснити її зв'язок з природою і виокремити те особливе, чим людина відрізняється від оточуючого її світу. У філософських курсах КМА першої половини XVIII ст. прослідковується прагнення вітчизняних мислителів переконати людину в тому, що пізнання законів природи дає їй хоча не універсальну, але все ж реальну силу в матеріальному світі. Осмислення законів природи набуває у вітчизняних курсах смислового, морального характеру: логіка і діалектика розглядаються як науки, що вчать людину правильно мислити і вести наукові диспути; натурфілософія розкриває перед людиною таємниці природи; обов'язком метафізики є дати людині знання про надприродні речі. **Уся система наукових знань була спрямована на те, щоб зробити людину цілеспрямованою, активною, впевненою у можливостях свого розуму.**

У питанні про місце людини у світі українські мислителі, як і європейські висловлювали думку, що людина є мікрокосмосом у макрокосмосі Всесвіту [4, 310]. Людина є невід'ємною частиною природи, підпорядковується її законам, що є універсальними. Але якщо в природі, що оточує людину, діє атрибут протяжності, то сутнісною основою людини є ще один атрибут – **розум**. Завдяки розуму людина стає своєрідною частиною Всесвіту, наділеною свідомістю, що наближає її до божественної суті. З цього приводу у «Фізиці» Ф.Прокопович зазначає: «Адже й бог говорить про велику різницю та відмінність досконалого творіння, а саме людини від цих інших [істот] і стверджує, що це є те, завдяки чому людина найбільше відрізняється від інших істот і найбільше наближається до нього. Бог каже – «Сотворімо людину за образом і подобою нашою». І немовби промовив: «Інші плоди праці, які я дотепер створив, відображають малі якісь знаки і дуже малі сліди моєї природи. Бо вони

не мають нічого в собі спільного і подібного зі мною, хіба те, що існують. ...Отже, вже сотворимо людину за образом і подобою нашою, щоб вона мала розум, який є найбільшим і найкращим, найправдивішим відображенням нашої природи, і щоб вона мала також свободу волі, що личить такій істоті, і уподібнювалася певним чином нашій величі». Таким, як нам здається, є зміст цих слів бога, в яких відображено образ людини згідно з більшими і кращими частинами божої субстанції» [9, 308]. Далі у цьому ж розділі Ф.Прокопович розвиває свою думку про людину як зменшену частинку видимого і невидимого світу (мікрокосмосу в макрокосмосі): «...все-таки людина, незважаючи на те, що вона має двояку природу: тілесну і духовну, є з усього створеного богом якимсь зменшеним відображенням повноти видимого і невидимого світу, оскільки має у собі щось з тілесної неживої й живої матерії і чуттєвої людської субстанції, крім того, і те, що мають самі духи. Тому цілком правильно назвали її античні філософи «мікрокосмосом», тобто малим, або взятим у зменшеній формі світом» [9, 309]. Таке уявлення про людину було спрямоване проти властивого для теологічного світогляду протиставлення земного і небесного, воно привертало увагу до живої конкретної людини, до її внутрішнього світу, почуттів, представляючи їх як відображення божественного, у той же час це світ, у якому людина володіє над своїми почуттями.

Теоретики бароко розглядали людину як єдність протилежних і суперечливих природ, які стають причиною внутрішніх конфліктів людини із собою. Різні частинки людської душі, наділені різною природою, перебувають між собою як у повній злагоді, так і у ворожнечі, але існувати можуть тільки разом. Виховання «героїчної» людини епохи бароко спрямовується на те, щоб навчити її знаходити **розумний компроміс** між бажанням кожної частинки душі, не заперечуючи жодної з них. У попередніх епохах перевага надавалася крайнім точкам зору на людину, як приклад у середньовіччі – перевага духовному началу перед тілесною природою людини; на крайні позиції стосовно людини стала епоха Відродження, звівши земну людину в ранг титанів. В окреслену епоху розуміння людини як суперечливої душевно-тілесної єдності поступово змінюється розумінням **її як гармонійної єдності** [4, 308]. Питання гармонізації людини піднімаються і розв'язують вітчизняними мислителями в курсах моральної філософії. Найважливішим гуманістичним вченням, яке прослідковується у морально-дидактичній літературі того періоду і за допомогою якого вітчизняні мислителі намагаються гармонізувати людину, віднайти розумний компроміс між суперечливими частинками її душі – **це вчення про свободу волі**.

Проблема свободи волі – одна із центральних і найскладніших у історії етики. У теософії свобода волі людини є детермінованою Богом. У вітчизняній етиці зазначеного періоду київські вчені, так само як їхні попередники, на теологічних засадах роблять спробу примирити суперечність між вільною волею людини і Божим провидінням. У процесі таких спроб свобода волі людини стає все менше залежною від провиденціалізму (провидіння). Ця думка виразно прослідковується вже у курсі Г.Кониського: «Запитується, однак, чи так Бог рухає волю людини, щоб вона не могла противитись своєму рухові, чи лише так, щоб вона могла противитись. Теологи-реформатори, або кальвіністи, і в секті латиністів томісти захищають першу, а всі інші – другу частину. Нам же не личить опускати серп у чуже жито. Однак, між тим, коротко скажу: друга думка взагалі справедлива і тому її треба прийняти, а протилежну, як несправедливу і еретичну, треба відкинути. І тут допомагає все, що свідчить, що людина вільна у дії; а яким чином вона була б вільною, якщо б, коли рухається Богом, не могла б йому протистояти?» [6, 463]. Вітчизняні мислителі у своїх етичних курсах намагаються виходити із взаємодії розуму й волі. Людина в курсах етики викладачів КМА – активна, завдяки розумові здатна приймати самостійні рішення, вибирати між добром і злом. Викладачі академії висловлюють думку, що ідея «Божого провидіння» виключає об'єктивну обґрунтованість поведінки людини. У вітчизняних курсах етики не прослідковується фаталізм (згідно з цією теорією Бог – вища моральна сила, абсолютний розум, який визначає мету людського життя і спрямовує людину до цієї кінцевої мети), але і не прослідковується визнання абсолютної свободи волі [4, 311]. Людина усвідомлює мету життя як добро для себе і

для інших, здатна вибирати засоби для досягнення цієї мети і для цілеспрямованої діяльності. У свідомості людини проходить боротьба мотивів, **опираючись на розум** вона вибирає кращі й переборює злі нахили і в цьому виявляється її вільна воля на шляху до мети. З цього приводу у курсі Г.Кониського зазначено: «...справжня свобода є не що інше, як самовільне судження волі чи можливість вибирати з того, що стосується мети, надаючи перевагу одному перед другим або одне і те ж приймаючи або заперечуючи» [6, 457]. Ф.Прокопович для визначення свободи волі людини вводить термін «свавільля» (рос.: «произволение») і зазначає: «Під свавільлям ми розуміємо ту властивість розумної душі, зокрема волі, котра, коли є всі умови для діяння, може діяти або не діяти, робити те чи інше. Слово «вільний» означає начебто щось вивільнене, нічим не зв'язане» (цитата наведена в українському перекладі, у російському оригіналі зазначено: «Под произволением мы разумеем ту способность разумной души, в частности воли, которая, если есть все условия для действия, может действовать или не действовать, делать то или другое. Слово *свободный* означает как бы нечто освобожденное, ничем не связанное. Связанным можно быть двояко: по принуждению, когда что-нибудь действует не произвольно, но вынужденно; и по необходимости, без принуждения, когда что-нибудь действует добровольно и охотно, но так однако, что не может не действовать» [10, 116]. Таким чином, київські мислителі, зокрема, Ф.Прокопович, Г.Кониський вважають, що завдяки **розумові людина усвідомлює не лише свою свободу, а й впливи, відповідні її бажанням**, і в той же час сама може впливати на поведінку інших людей. У таких судженнях прослідковується мотив соціальної детермінованості поведінки людини, що було відповіддю на запити епохи. Роздуми про активність, дієвість людини, про її здатність завдяки розумові й вільній волі вибирати між добром і злом переконують людину в тому, що її земне життя має зміст і може бути орієнтованим на пошуки і досягнення щастя.

Поняття «щастя» посідає одне з центральних місць у курсах моральної філософії. Це поняття ґрунтується на характерному для епохи Просвітництва переконанні, що узгоджене з розумом життя людини найбільш є відповідним природі людини. Стефан. Калиновський говорить про щастя як про природне блаженство для людини: «...про його смисл відомо, що воно є найвище природне благо людини, яка вміє володіти силами природи. Відомо, що природним способом може бути доведено, тобто ясним очевидним доказом, що можливим є якесь природне блаженство, а саме: як таке, що гідне є людської природи, а не трансцендентне» [2, 89]. Вітчизняні мислителі в курсах етики є одностайними в тому, що щастя можна досягнути у реальному житті завдяки здобутим знанням і чеснотам. Щастя полягає не у матеріальних благах, почестях, славі, владі чи у аскетичному відчуженні від життя, а у житті, узгодженому з природою. Таке розуміння щастя вимагало від людини певних зусиль, в той же час вселяло віру у свої сили, стимулювало до активної діяльності, що цілком відповідало запитам епохи. **Щастя, яке ґрунтувалося на раціональних засадах**, на активності самої людини, як «природна досконалість людини», уже не було в цілковитій залежності від надприродних сил, воно вважалося завоюванням людини, властивістю її природи, «природним правом» кожного. У курсах київських етик чітко прослідковується зв'язок моральної оцінки з реальними людськими інтересами. Підкреслюється, що даючи оцінку характеристику тому чи іншому вчинку, люди керуються їх практичною користю. Таке утилітарне розуміння діяльності людського розуму, який обмежує свободу волі, є важливим моментом у етичному вченні київських мислителів. У ньому звучить нова, прогресивна для того часу думка про те, що моральна поведінка людини є зумовлена утилітарними мотивами, ставленням людини до добра і щастя як до мети своїх дій [5, 277].

У центрі уваги етики того періоду стає **проблема свободи** як панування індивіда над самим собою, його здатності керувати своїми діями, емоціями, пристрастями. Етичні категорії добра, щастя, вищої мети – блаженства базуються на раціоналістичних засадах і є пов'язані з інтелектуальною діяльністю людини. Київські вчені виходять із поняття моралі й щастя, досяжних людськими зусиллями. У них чітко прослідковується тип людини, яка сама прагне і здатна творити свою долю. У зв'язку з цим основою морального самовдосконалення

особи вважається **самопізнання**. Самопізнання трактується як засіб, з допомогою якого можна уникнути зла і досягти щастя. Ця етична настанова посідає важливе місце в курсах моральної філософії першої половини XVIII ст. На думку Г. Кониського, людина не досягає щастя, оскільки, не знаючи себе, не знає і того, що їй більше за все підходить і найбільше її вдосконалює, і внаслідок цього неправильно діє; звідси «перший обов'язок етики як науки, що керує людськими діями, полягає в тому, щоб шукати і навчати, у чому полягає найбільше добро або найвище благо й щастя» [6, 445]. Вітчизняні мислителі (Ф.Прокопович, М.Козачинський, Г.Кониський) у своїх етичних поглядах вже відходять від метафізичного розуміння добра, що вбачає джерело блага у абсолюті – Богові. Згадані вчені дотримуються думки, що добром є те, що служить благові людини, що узгоджується з її розумом. Добро, матеріальні та духовні блага, є лише ступенями до досягнення щастя, яке вони вбачають у сумі всіх благ – у здоров'ї тіла та добробуті долі [6, 449 - 452]. Добро в курсах етики виступає двоюко: як щось абстрактне – «добром є те, чого всі бажають» (Арістотель, книга I «Етики», посилається Г.Кониський, С.Калиновський [6, 425; 2, 62]) і як конкретні матеріальні блага – багатство, почесні, здоров'я тіла та матеріальне благополуччя. Протилежне до добра зло виступає лише абстрактно. Майже у всіх доступних на сьогоднішній день курсах етики [8] відсутня мова про суспільне зло в його конкретних проявах, однак прослідковуються натяки про існуючу соціальну несправедливість. Важливим пунктом етичних поглядів київських вчених є визнання ними в людині природного прагнення до добра. Навіть коли людина чинить зло, вона робить це із прагнення до власного добра. В основі всіх дій людини є закладений власний інтерес. Критерій моральної оцінки знаходиться у самій людині, у її вмінні правильно усвідомити свій інтерес.

Раціоналістичні засади у розумінні блага, добра, щастя і блаженства посилювало орієнтацію етичного вчення київських вчених на земне, а не на потойбічне життя людини. Досягнення щастя є можливим за умови задоволення людиною тілесних і духовних потреб. Категорія потреб наближує щастя до сфери матеріального буття людини, бо потреби задовольняються за допомогою благ. Щастя у Ф. Прокоповича є пов'язане із життєвими благами. Благо і щастя не збігаються, але наявність матеріальних благ є необхідною умовою щастя [7, 203]. Ф.Прокопович пов'язує здобуття певного рівня багатства з сумлінною працею, яку вважає обов'язком щодо себе, сім'ї, суспільства й держави. На його думку, в основі праці лежить вигода, користь. Користь у Прокоповича є наближена до доброчесності, отже, заслуговує позитивної моральної оцінки. Загалом досягнення щастя, вважає Ф.Прокопович, є можливим за умови дотримання людиною природного, морального, громадянського й Божого законів. Природний закон спричиняє усвідомлення потреби в праці і визначає в людині схильність до її певного виду. Але людина повинна пізнати, до якої саме праці вона схильна. А це в свою чергу потребує вивчення тілесних і духовних запитів, тобто самопізнання. Пізнавши себе і виявивши в собі схильність до того чи іншого виду праці, людина, на думку Ф.Прокоповича, працює на себе, свою сім'ю, суспільство, державу. У такий спосіб вона підкоряється законові моральному і громадянському. Без щастя однієї людини не буває щастя родинного, останнє є передумовою суспільного щастя [12, 114].

Вітчизняні мислителі (Ф. Прокопович, С. Калиновський, М. Козачинський, Г. Кониський) у своїх етичних поглядах [8] виступали проти моральних критеріїв оцінки людини, що були прийнятими у феодальному суспільстві. На їх думку, честь, слава, гідність особи залежать не від походження, а від її власних вчинків, дій, чеснот. Чеснота не є природженою якістю людини, вона формується в процесі щоденної вправи, над її удосконаленням слід постійно працювати. Людина з'яляється на світ як «чиста дошка», доброчесною вона стає в процесі виховання і навчання. Київські мислителі одноставні в тому, що чесноти людини залежать від рівня її освіти і виховання. У цьому питанні вони стояли на позиціях гуманістичної педагогіки раннього просвітництва і висловлювали думки, що недоліки суспільного ладу можна подолати шляхом поширення освіти й поглиблення знань [5, 279]. **Знання** розцінюються як джерело морального задоволення, успіху, оптимізму. Зростаюча самосвідомість особи, віра в широкі можливості розумної людської активності вносять свої корективи в релігійні уявлення

про взаємовідносини людини з Богом. На цій основі складаються нові принципи світосприйняття з орієнтацією на світські проблеми, на усвідомлення гідності вільної людини – творця своєї долі. У зазначених соціально-історичних умовах, як зазначає М.В.Кашуба, це мало глибокий соціальний смисл - визволення особи від аскетичної церковної моралі» [5, 280].

У київських етиках першої половини XVIII ст. ще не відчувається трагізм людської свободи; це – етики становлення капіталізму, розвиток особистості в цей період йшов по висхідній лінії. Характерною рисою етичних учень зазначеного періоду є інтелектуалізм, довіра до можливостей розуму людини. Основним критерієм моральної поведінки людини окремого періоду є **розум (ratio)**, який визначає основні напрямки життя людини.

Викладений у цій статті матеріал дозволяє зробити такі **висновки**:

Проблеми людини стають у центрі вітчизняної морально-етичної науки, яка викладалася у межах філософського курсу у Києво-Могилянській академії та інших навчальних закладів України періоду XVII – XVIII ст. У нових соціально-економічних умовах із зародженням нових капіталістичних відносин і формуванням нового класу буржуазії стає помітним суттєве переакцентування світоглядних цінностей: «царство людини» поступово витісняє «царство Бога», а система наук про людину (антропологія, фізика, психологія, філософія) все більш чітко відмежовується від теології, обмежуючи всемогутність Бога у справах світу сферою надприродних явищ. Господарем «земного життя» все частіше проголошується людина. Божественне провидіння ототожнюється зі знанням природних законів, а воля людини, яка покликана діяти відповідно до цих законів, звільняється від підпорядкування трансцендентним силам. Полеми діяльності вільної волі людини стає земне життя, єдиним керівником якого стає розум, опертий на знання. Знання стає головною етичною категорією, що розкриває зміст земного життя людини. У розділах етики ставляться моральні проблеми, висунуті тогочасним суспільством. Вирішення цих проблем стимулює розумову діяльність особистості і тим самим об'єктивно виражає інтереси нового суспільного класу.

Вивчення науково-освітньої діяльності Києво-Могилянської академії, зокрема її етичної спадщини, є актуальним в умовах сучасності, адже своїм головним завданням етика ставить виховання і формування нової людини – людини, яка свій розум, знання, вміння скеровує на удосконалення власного життя, а далі – держави й суспільства. У цьому проглядається програма ефективної організації суспільства, у якому спільне благо досягається не лише сумою благ приватних осіб, а також – батьківщини і народу. Ці ідеї заслуговують на те, щоб бути переосмисленими і творчо використаними в умовах сьогодення.

Література:

1. **Горський В.С.** Основні концепції філософії українського Просвітництва // Історія української культури у п'яти томах. Том 3. Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. К.Наук. думка. 2003. – 1247 с.
2. **Калиновский Стефан.** Десять книг Аристотеля к Никомаху, то есть Этика: Пер. с латин. М. Кашубы Кашубы // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. Составление, пер. с лат., вст. ст. и примечания М.В. Кашубы. – К. Наук. думка. 1987. с. 47 – 296.
3. **Кашуба М.В.** Этика в Киево-Могилянской академии // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. – К.: Наук. думка. 1987. – с. 5 - 46.
4. **Кашуба М.В.** Перегляд властивих феодализму уявлень про людину та її моральний світ // Історія філософії на Україні. У трьох томах. Том I. Філософія доби феодализму. Київ. 1987. с. 310 – 399 с.
5. **Кашуба М.В.** Етика. Розуміння людини як суб'єкта морального життя // Філософія Відродження на Україні / Монографія. Авт. кол.: М.В.Кашуба, І.В. Паславський, І.С. Захара та ін. /АН УРСР, Ін-т сусп. наук.; Відп. ред. М.В.Кашуба. – К. Наук. думка. 1990. – 336 с.
6. **Конисский Георгий.** Нравственная философия или Этика: пер. с лат. М.Кашубы // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. – К. Наук. думка. 1987. с.419 – 504.

7. **Ничик В.М.** Из истории отчетственной философии конца XVII – начала XVIII века /:[монография] / В.М.Ничик. – К. Наук. думка. 1978. – 298 с.

8. **Памятники** этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. Сост., перевод с латинского, вст. ст. и примечания М.В. Кашубы – К.: Наук. думка. 1987. – 527 с.

9. **Прокопович** Феофан. Філософські твори в трьох томах. Т. II. Логіка. Натурфілософія або Фізика. Етика. К. Наук. думка. 1980. – 550 с.

10. **Самарин Ю.Ф.** Стефан Яворский и Феофан Прокопович // Сочинения Юрия Федоровича Самарина. Том пятый. Москва. Издание Д.Самарина. Типография А.И.Мамонтова и К. 1880. – 464 с.

11. **Стратій Я.М.** Ранньопросвітницькі ідеї в українських філософських вченнях // Історія української культури у п'яти томах. Том 3. Українська культура другої половини XVII –XVIII ст. К.: Наук. думка. 2003. – 1247 с.

12. **Стратій Я.М.** Розуміння людини. Етика і політика // Київ в історії філософії України / В.С.Горський, Я.М.Стратій, А.Г.Тихолаз, М.Л.Ткачук. – К.: Вид. дім “КМ Academia” ; ТОВ Університетське вид-во “Пульсари”. 2000. – 264 с.

Г.Д. Антонюк

РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ЭТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ XVII – НАЧАЛА XVIII ВВ.

На примере образовательной практики Киево-Могилянской академии в статье проанализированы учения и представления о человеке, которые преподавались в курсах этики; среди этических взглядов отечественных мыслителей выделено развиваемое на рационалистических началах учение о свободе воли, а также учение о высшем благе, цели и счастье; в статье подчеркнуто, что в указанный период происходит переоценка моральных ценностей, все большее значение приобретает земная жизнь человека по сравнению с трансцендентной. Изложенные учения были ответом на общественные запросы эпохи, которая предъявляла новые требования к формированию активной, целеустремленной личности, гражданина зарождающегося буржуазного общества.

Ключевые слова: отечественное образовательное пространство, Киево-Могилянская академия, курсы этики, учение о человеке, свобода воли, высшее благо, счастье, рационализм.

Н.Д. Antonyuk

RATIONALIZATION OF ETHICAL TEACHINGS IN THE DOMESTIC EDUCATIONAL SPACE OF XVII-XVIII CENTURIES

The article analyses ethical teachings that were taught in the domestic educational space of XVII – XVIII centuries in Kyiv-Mohyla Academy and which has developed on rational principles, such as: freedom of will, welfare, purpose of life and happiness. Rationalization of mental and ethical ideas was a response to social demands of the era and prepared people for life in new historical conditions. The teachings reflected social demands of the epoch, which presented new requirements to formation of an active, goal oriented personality, a citizen of arising bourgeois society.

Keywords: domestic educational space, Kyiv-Mohyla Academy, courses of ethics, the doctrine of man, freedom of will, the sovereign good, happiness, rationalism

